

להוציא, וכן מבואר בדברי פוסקים אחרונים, שאין האומדנא נידונית כספק אלא כודאי. הלכך הולכים אחר אומדנא אף לענין כספי צדקה וכד', גם אם נוקטים שספק צדקה לחומרא כספק איסור (עפ"י תשובת הגאון מטשעבין, נדפסה בקובץ מוריה (רפא-רפב) אדר תשס"ב). כללים נוספים ביני אומדנא — ע' לעיל קלב.

דף קמז

רמה. א. מהו המקור לכך שדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו?
ב. שכיב מרע שנתן שטר חוב לאחר, וחזר ומחל את החוב, האם שטרו מחול?
ג. שכיב מרע שאמר 'ידור פלוני בבית זה'; 'יאכל פלוני פירות דקל זה' — האם דבריו קיימים?
א. אמר רבא אמר רב נחמן: מתנת שכיב מרע [שמועילה בדברים ללא מעשה קנין] — מדרבנן בעלמא היא, שמא תטרף דעתו עליו.
בתחילה הובאו בסוגיא מקראות שונים מהתורה (והעברתם... רבי זירא בשם רב; ונתתם... רב נחמן בשם רבה בר אבהו) ומן הנביאים (צו לביתך דחוקיהו. רב מנשיא רב ירמיה; ויצו אל ביתו דאחיתופל. רמי בר יחזקאל) למתנת שכיב מרע. ואולם פרשו התוס' שאינן דרשות גמורות אלא אסמכתא [ואעפ"י שנקטו הלשון 'מנין למתנת שכ"מ שהיא מן התורה' — לשון זו אינה בדוקא, כפי שמצינו בכמה מקומות]. (וע' בקובץ שעורים). ואעפ"י שמתנת שכיב מרע אינה של תורה, חיזוקה חכמים ועשאוה כשל תורה, שאם נתן שטר חוב אי אפשר למחול עליו, וכדלהלן.
[לדברי רבי אלעזר (קנו) מתנת שכיב מרע צריכה קנין. וחכמים חולקים].

ב. אמר רב נחמן: אף על פי שאמר שמואל, המוכר שטר חוב לחברו וחזר ומחלו — מחול, ואפילו היורש מחול, מודה שמואל שאם נתנו במתנת שכיב מרע (בין על ידי קנין בין שלא ע"י קנין. ערשב"ם) שאינו יכול למחול, שהאלימו חכמים מתנת שכיב מרע יותר ממתנת בריא, ואעפ"י שאינה אלא מדרבנן. מדובר על היורש, אבל השכיב-מרע עצמו יכול לחזור בו ממתנתו, הלכך אם מחלו — מחול (רי"ף).

ג. אמר רבא אמר רב נחמן: שכיב מרע שאמר 'ידור פלוני בבית זה'; 'יאכל פלוני פירות דקל זה' — לא אמר כלום (שהדיר דבר שאין בו ממש הוא, והפירות לא באו לעולם) עד שיאמר 'תנו בית זה לפלוני וידור בו; תנו דקל זה לפלוני ויאכל פירותיו'.

על תכונות הרוחות השונות ופעולותן — ע' לעיל כה.
דין המוכר שטר חוב לחברו וחזר ומחלו — נתבאר בכתובות פה-פו.

דפים קמז — קמח

רמו. הקנאות ומתנות שאינן תקפות בריא — האם הן תקפות במתנת שכיב מרע?

מבואר בסוגיא שדבר שאינו מועיל בברייתא בקנין — אין מועילה בו מתנת שכיב מרע, כגון שנתן דבר שאין בו ממש או דבר שלא בא לעולם — לא אמר כלום, כאמור.

אבל דבר ששייכת בו ירושה, כגון מלוה — לדברי רב פפא מועילה בו מתנת שכיב מרע אעפ"י שאינו במתנת בריא, הואיל ועשאוה חכמים למתנת שכיב מרע כירושה (רשב"ם ותוס' עפ"י גמרא להלן קמט).

א. ואולם ב'דודר פלוני' או 'יאכל פירות דקל', הואיל ואין בהם ירושה בפני עצמם אלא מתוך שירש את הבית והדקל יורש גם הדיור והפירות, לכך אינם בשכיב מרע (עתוס' ועוד. וערמ"א

חו"מ רעו,ו).

ב. ישנם דברים שאפילו שהם קיימים בירושה, אינם במתנת שכיב מרע, כגון שכיב מרע המזכה למי שלא בא לעולם (עפ"י תוס' לעיל קמא). וגדר הדבר: כל שהחסרון הוא מצד המקבל, שאינו בר זכיה — אין מועילה מתנת שכיב מרע, אבל כשאין חסרון אלא מצד אחר, כגון הקנאת דבר שאינו ממש, בזה השווו דין מתנת שכ"מ לירושה (עפ"י או"ש זכיה ט,ג).

ולדברי רב אחא בריה דרב איקא, דבר שהוא קיים בברייתא בקנין 'מעמד שלשתן', מועילה בו מתנת שכיב מרע [אעפ"י שאין בו קנין אחר, לפי שאין בו ממש]. הלכך שכיב מרע שאמר 'תנו הלואתי לפלוני' — הלואתו לפלוני.

א. שכיב מרע שאמר ליתן מטבעותיו לפלוני — מתנתו קיימת, שאעפ"י שאין מטבע נקנה בחליפין, אך הלא יש בו ירושה או קנין אחר (ערשב"ם; תוס' עז: ד"ה ר"פ).

ב. דבר שאין לו אפשרות קנין בברייתא אלא אגב דבר אחר [כגון דיורין, וכגון הלואה — לולא קנין מעמ"ש], או על ידי הודאה בלבד — אינו נחשב 'איתא בברייתא' ועל כן אינו מועיל בשכיב מרע (עפ"י תוס').

ג. שכיב מרע הנותן מתנה באופן שבברייתא לא קנה משום 'אסמכתא' — מתנתו מתנה (ע' ב"י חו"מ רו, מהמדרכי). ונחלקו פוסקים האם נצרכים בשכ"מ לכל משפטי התנאים (ע' במצוין בספר דיני ממונות ח"ג עמ' קכד. וערשב"א כאן ולהלן קנ: שאין מתקנים ומוסיפים בלשון שכ"מ יותר מבברייתא כלל).

דף קמח

רמז. מה דינן של מתנות שכיב מרע דלהלן?

א. דקל לאחד ופירותיו לאחר.

ב. דקל לפלוני חוץ מפירותיו.

ג. כתב כל נכסיו לאחרים בזה אחר זה ומת, או שעמד מחליו.

ד. כתב נכסיו לאחרים, ואין ידוע לנו על קיומם של נכסים אחרים שיש לו, ועמד מחליו.

ה. נתן לאחד כל נכסיו ונמלך בדעתו ונתן מקצתם לאחר.

ו. הקדיש כל נכסיו; הפקיר; חילקם לעניים — ועמד.

א-ב. נסתפקו בגמרא על שכיב מרע הנותן דקל לאחד ופירותיו לאחר, האם שייר במתנת הראשון את מקום (צימוח) הפירות — הלכך אם עמד אינו חוזר, כדין מתנת שכיב מרע במקצת. (וצריך לפרש שמדובר בנמלך, שבשעה שנתן לראשון לא היה בדעתו לחלק כל נכסיו. ערשב"ם). או שמא לא שייר מקום פירות ואם עמד — חוזר.

ואם תמצי לומר אין זה שיוור, אך כששייר לעצמו הפירות — שייר גם מקומם (ולכשייבש האילן יקוץ ענפיו, שהרי שיירם לעצמו. רשב"ם), שהמשייר לעצמו בעין יפה משייר. [ולפי לשון אחרת שמסר רבי

אבא, מפני שיתור לשונו מורה שמשייר לעצמו את מקום הפרי'. כן הסיק רבא בשם רב נחמן, לפירוש רשב"ם.

- א. התוס' חלקו על פירוש זה, שהרי בכל אופן הפירות עצמם מהוים שיור [אם אך שייר כדי פרנסתו], שאין צריך שיור 'קרקע' דוקא (ע' להלן קמט-קג). ופרשו הספק לענין זכיית בעל הפירות; האם בכלל מתנתו גם מקום הצימוח, ועל כן זכה בפירות, שאינם בכלל 'דבר שלא בא לעולם' שהרי כבר זכה במקום שבא לעולם, או שמא אין המקום בכלל קנייתו ולא זכה בפירות [הלכך הראשון זכה בדקל ובפירות. רשב"א]. ואת"ל לא זכה, כשמישיר לעצמו ודאי שייר המקום והרי זה דבר שבא לעולם [שאף לענין שיור לעצמו צריך שיהא הדבר בעולם].
- ב. למסקנא, דקל לאחד ופירות לאחר — לא שייר מקום פירות (רשב"א ועוד).
- ג. יש מי שכתב שאין אומרים המשייר לעצמו בעין יפה משייר אלא במתנת בריא, אבל בשכיב מרע שאין שיורו לעצמו אלא ליורשיו, לא (ראב"ד). והרשב"א נטה מסברא זו.

דין המוכר את בית, לענין הדיוטא העליונה — ע' לעיל סג.

- ג. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים; רואים, אם במחלק — מת, קנו כולם. עמד, חוזר בכולם [כדין כותב כל נכסיו שאם עמד חוזר]. אם בנמלך (— ששהה בין מתנה למתנה) — מת, קנו כולם. עמד, אינו חוזר אלא באחרון [אבל בראשונים לא נתן אלא מקצת נכסיו הלכך אינו חוזר. ואין אומרים, זה ששתק ביניהם לא משום שנמלך אלא שרצה לעיין מה יתן לכל אחד — כי בסתמא שכיב מרע מדייק ומעיין מלכתחילה, קודם שיבואו לפניו ואין לו לשתוק ביניהם, ומדשתק — ודאי נמלך הוא].

- ד. אמר רב אחא (ברי"ף: רבי יוסף) בר מניומי אמר רב נחמן: שכיב מרע שכתב כל נכסיו (הידועים) לאחרים ועמד — אינו חוזר. חוששים אנו שמא יש לו נכסים במדינה אחרת והרי זו מתנה במקצת. ומה ששנינו במשנתנו שאם לא שייר חוזר, מדובר באומר 'כל נכסי' (רב חמא), או במוחזק לנו שאין לו אחרים (מר בר רב אשי).

- ה. הסיקו הלכה, שכיב מרע שנתן כל נכסיו ואחר כך נתן מקצתם לאחר — הריזו חזרה מכל המתנה הראשונה, ולא רק מאותו מקצת. הלכך הראשון לא קנה כלל (ששכיב מרע יכול לחזור בו ממתנתו), והשני קנה בין שמת החולה בין שעמד, כדין מתנה במקצת.

- ו. נסתפקו בשכיב מרע שהקדיש כל נכסיו ועמד, האם גבי הקדש אדם גומר ומקנה בהחלט אם לאו. וכן בהפקיר כל נכסיו יש להסתפק שמא גמר ומקנה. וכן במחלק כל נכסיו לעניים. תיקו.
- א. רשב"ם פירש הבעיות ב'אם תמצוי לומר'; בהקדש יש סברא יותר מהפקר ומצדקה שהקדיש הכל בלב שלם בין יחיה בין ימות, ובהפקר יש יותר סברא מצדקה שהקנה לכל מי שיבוא ויזכה והוציאו מדעתו לגמרי.
- ב. נחלקו ראשונים ז"ל האם חוזר בו מספק, אם לאו. ונפסק בשלחן ערוך (רג,ג) שאם עמד — בטלה מתנתו.

דפים קמח — קמט

רמח. מה דין הלשונות דלהלן במתנת שכיב מרע?

א. יטול; יזכה; יחזיק; יקנה.

ב. ינחל; יירש.

ג. יהנה בהם (— בנכסים); יראה בהם; יעמוד בהם; ישען בהם.

א-ב. אמר רב ששת: יטול ויזכה ויחזיק ויקנה — כולם לשון מתנה הם.

במתנתא שנו אף יחסין (= ינחל) וירת [ו'פול'] — לשון ירושה הוא. עפ"י פוסקים] — בראוי ליורשו, ורבי יוחנן בן ברוקא היא, שיכול אדם להנחיל לראוי ליורשו.

א. לשון הנחת נכסים ועזיבה — מועילה. ויש מי שחלק. לשון חלוקה — מועילה. (ע' במובא לעיל

קכט).

ב. בבבלי, נחלקו דעות הראשונים (כאן ולעיל קכח) האם מועיל קנין בלשון 'יטול' 'יחזיק' אם לאו.

ג. נסתפקו בלשונות אלו, האם משמשות לשון מתנה לכל נכסיו, אם לאו. 'תיקו'.

דף קמט

רמט. מה הדין במקרים דלהלן?

א. שכיב מרע שמכר כל נכסיו, ועמד.

ב. שכיב מרע שהודה על ממון שבידו ששייך לפלוני.

א. שכיב מרע שמכר כל נכסיו — אמר רב יהודה אמר רב: אם עמד — אינו חוזר. ופעמים אמר: אם עמד

— חוזר. ואין כאן סתירה; כאן מדובר כשדמי המכירה קיימים בעין, וכאן כשפרעם בחובו.

א. רשב"ם פרש שכשהדמים בעינם — חוזר, שלכך השאירם אצלו כדי שאם יעמוד יחזור. ואם

פרעם בחובו — שוב אינו חוזר (וכן פסק הרמב"ם זכיה ט, כא). ויש מפרשים להפך: כשהמעות

אצלו אינו חוזר, כדין שייר קרקע כלשהו, אבל כשפרעם בחובו — חוזר.

ב. כתבו ראשונים: אין מועילה מכירת שכיב מרע אלא בקנין [ולאלתר], ולא באמירה גרידא.

ב. שכיב מרע שהודה — הוכיחו ממעשה דרבא ואיסור גיורא שהודאתו מועילה ונקנה הממון לזה שהודה לו.

(רשב"ם פירש שהנידון היה שמא אין כוונתו אלא שלא להשביע את בניו. וכתב על פי הסוגיא

בסנהדרין (כט), שלא אמרו הודאתו הודאה אלא במודה על ממון מסוים ששייך לפלוני, אבל

האומר חייב אני לפלוני [ואין לאותו פלוני שטר. ע' להלן קעה.] — פטורים הבנים מלשלם,

שעשוי אדם שלא להשביע את בניו.

והתוס' סוברים שאין לחלק בכך, ומפרשים שהנידון היה בשכיב מרע שעמד, האם חוזר כדין

מתנת שכיב מרע, או שמא דינו כמתנת בריא ואינו חוזר. ופשטו שאינו חוזר (וכן נקטו הפוסקים).

[ואין אומרים 'שלא להשביע את בניו' אלא כשמת, אבל אם עמד הלא אומר בעצמו שבדרך

קניה אמר כן ולא כדי שלא להשביע את בניו. מהרש"א. ומשמע לכאן שאם טוען לא אמרתי אלא כדי

שלא להשביע את בני — אין הודאתו הודאה. [ואעפ"כ אינו נאמן עתה ב'מגו' לומר לא נתכוונתי להקנות על